

FRANC WÜTZENSTEIN: PRVI ROMANOPISEC NA KRANJSKEM

Prispevek obravnava malo znanega kranjskega pisatelja Franca barona Wützensteina (1631–1677). Najprej pokaže, kako se je védenje o njegovih delih tako v slovenskem kakor v nemškem prostoru dolgo časa ohranjalo samo po Valvasorjevi zaslugi. V nadaljevanju opiše zgodovino Wützensteinove družine na Kranjskem in rekonstruira njegovo življenje od rojstva v Ljubljani do smrti na gradu Lebek pri Vačah. Na koncu predstavi njegova dela: *Vulcani Liebes-Garn* (1669), ki je prevod romana *La rete di Vulcano* Ferranteja Pallavicina, roman *Schicksel der lieben Bellimire und Corilanders* (1671), za katerega še ni jasno, ali je izvorno ali prevodno delo, in *La perfetta maritata oder die vollkommene Vermählte* (1687), ki je prevod priročnika *La perfecta casada* Luisa de Leóna. Za zdaj ni znan noben izvod dela *La muta loquace, das ist: die Stumm-Redende*, ki je bilo najbrž prevod romana *La muta loquace* Giovannija Antichia.

Ključne besede: Franc Wützenstein, Ferrante Pallavicino, roman, kranjska književnost, nemška književnost, italijanska književnost

Franc baron Wützenstein¹ je bil eden najzanimivejših pisateljev, ki so kdaj živeli v slovenskem prostoru, vendar ga je v zadnjih treh stoletjih opazil in omenil le malokdo. Prvi je bil njegov sodobnik in sodeželan Janez Vajkard Valvasor, ki ga je uvrstil v pregled kranjskih piscev v šesti knjigi *Slave vojvodine Kranjske* iz leta 1689:

Gospod Franc baron Wützenstein je dal natisniti dva romana pod tema naslovoma:
1. Usoda ljube Belimire in Korilandra, ki jo je v nemščini opisal blagorodni gospod, gospod Franc baron Wützenstein itn., višji stražmojster iz Bojujoče se družbe

¹ Za dragocene podatke, nasvete in pomoč pri raziskovanju se zahvaljujem dr. Borisu Golcu, dr. Željku Osetu, dr. Mihi Preinfalku in dr. Lilijani Žnidaršič Golec.

z imenom Branilec. Razdeljeno na pet knjig. Nürnberg 1671, v dvanajsterki. 2. Vulkanova ljubezenska mreža. Nürnberg, v dvanajsterki. Oba spisa, ki se ukvarjata z ljubeznijo, sta ponemčena iz italijanskega Ferranteja Pallavicina. Poleg teh dveh je po smrti zapustil še dva druga traktata v rokopisu. (Vidmar 2013.)

V nadaljevanju poglavja je Valvasor v novem geslu pojasnil usodo teh rokopisov:

Gospod Janez Krstnik baron Wützenstein, stotnik, je dal pod tiskalnico dve knjižici v dvanajsterki, namreč dva romana, ki ju je njegov gospod brat, gospod Franc baron Wützenstein krščanskega spomina, zapustil prevedena iz italijanščine v nemščino, in sicer: 1. La muta loquace, to je: Klepetava mutavka itn. 2. La perfecta maritata, Popolna zakonska žena itn. Obe deli sta bili natisnjeni leta 1687 v Nürnbergu. (Prav tam.)

Iz obeh zapisov je razvidno, da je imel Valvasor pri roki le roman o Belimiri in Korilandru, saj je natančno in v celoti navedel le njegov naslov. Podatke o drugih treh knjigah, ki niso čisto točni, pa mu je dal nekdo drug – ni težko uganiti, kdo. Valvasor je omenjena brata Wützenstein gotovo osebno poznal. Franc je bil sicer v času nastajanja *Slave* že mrtev, Janez Krstnik pa je bil še na voljo Valvasorju za poizvedbo. Može so bili tako rekoč sosedje: Valvasorjev grad Bogenšperk ni bil daleč od gradov Lebek in Ponoviče na drugi strani Save, kjer sta v tistem času živela brata Wützenstein (prim. Valvasor 1689, XI: 348, 451; Smole 1982: 254). Poleg tega pa so bili sorodstveno povezani: oče omenjenih bratov Karel se je leta 1643 v drugo poročil s polihistorjevo sestrično Polikseno Elizabeto pl. Valvasor (Preinfalk 2014: 186; Golec 2015: 111). Izčrpno poročilo o Wützensteinovih objavah dokazuje, da se je Valvasor zavedal njihove pomembnosti. Podpirale so namreč njegovo glavno tezo, izraženo v posvetilu (Valvasor 1689, I) in na mnogih drugih mestih v *Slavi*, da spada Kranjska zaradi starodavne zgodovine, številnih naravnih in kulturnih znamenitosti ter odličnih domačinov in njihovih del med najzanimivejše dežele sveta. Poleg tega ga je z Wützensteinom družilo precej skupnih lastnosti: oba sta bila častnika, popotnika, pisatelja in kozmopolita.

V naslednjih desetletjih so najpomembnejši nemški leksikoni književnosti, znanosti in umetnosti po Valvasorjevem zgledu vključevali geslo o Wützensteinu, vendar so podatke preprosto prepisovali iz *Slave* in drug od drugega. Med njimi sta bila *Compendiöses Gelehrten-Lexicon* (Jöcher 1733, II: col. 1936–1937) in *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste* (Ludovici 1749: col. 1425). Tudi na Kranjskem se poznavanje Wützensteinovega dela ni poglobljalo. Prav nasprotno: Janez Gregor Dolničar, glavni kranjski kronist po Valvasorjevi smrti, je sicer zanesljivo poznal gesli o Wützensteinu v *Slavi*, najbrž pa tudi osebno več članov njegove družine, vendar ga je kljub temu izpustil iz svojega izčrpnega pregleda kranjskih piscev z naslovom *Bibliotheca Labacensis publica*, ki ga je pisal v letih 1715–1719 (Vidmar 2013). Operoz se je za to na prvi pogled presenetljivo potezo gotovo odločil, ker je bil v nasprotju z Valvasorjem zelo nenaklonjen avtorjem, ki so bili v katoliških deželah prepovedani zaradi versko, politično ali moralno spornega pisanja (Vidmar 2006: 18–19), tudi Ferranteju Pallavicinu, ki

ga je prevajal Wützenstein. K ugašanju Wützensteinovega slovesa je poleg tega pripomoglo hitro izumrtje njegove rodbine v moški liniji okoli leta 1700 (prim. Preinfalk 2014: 188). Konec 18. in na začetku 19. stoletja so sicer Wützensteina omenjali pisci pregledov kranjske književnosti Marko Pohlin, Heinrich Georg Hoff in Jožef Kalasanc Erberg, vendar so se pri tem kakor Nemci opirali izključno na Valvasorja (Pohlin 2003: 426, 579; Hoff 1808, III: 140; Uršič 1975: 71, 72).

Wützensteina je torej pred popolno pozabo tako v slovenskem kakor v nemškem jezikovnem prostoru vsaj do začetka 19. stoletja reševal Valvasor. Toda za spomin nanj so prihajali še slabši časi. Literarna zgodovina na Slovenskem se je začela pod vplivom nacionalne ideologije ukvarjati predvsem s slovstvom v slovenskem jeziku, zato je vsaj za stoletje in pol izgubila zanimanje za veliko večino domačih avtorjev, ki so pisali izključno v nemščini in latinščini. Wützenstein je tako samodejno izpadel iz vseh pregledov slovenske književnosti od Matije Čopa (1831) do Jožeta Pogačnika (1968). Zanimanje zanj se je sicer prebudilo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, vendar ni takoj prineslo novih spoznanj: Anton Janko je v njem upravičeno prepoznal enega najpomembnejših baročnih avtorjev, ki so na Slovenskem pisali v nemškem jeziku, Jože Koruza pa ga je skušal manj prepričljivo povezati s kulturo nemških literarnih družb. Ker sta pri tem črpala samo iz *Slave*, sta povzela Valvasorjevo vprašljivo povezovanje dveh Wützensteinovih del s Pallavicinom in ga celo zmotno razširila na še drugi dve njegovi deli (Janko 1989: 213; Koruza 1991: 196; Janko 1995: 324). Valvasorjevi gesli je z novimi ugotovitvami dopolnila šele Majda Oražem Stele, ki je na Koruzovo pobudo poiskala ohranjene izvode Wützensteinovih del v evropskih knjižnicah in orisala njihove vsebine (Oražem Stele 1990: 247, 250). Pomembno podlago in spodbudo za raziskovanje Wützensteina so zagotovili tudi Vladislav Fabjančič, Boris Golec in posebej Miha Preinfalk, ki so raziskovali zgodovino njegove rodbine (Fabjančič 2005: 142–155; Golec 2013: 51–54; Preinfalk 2014: 183–191).

Če želimo razumeti življenje in pisanje Franca Wützensteina, moramo najprej poznati usodo njegovih prednikov. Pisateljev praded Jurij Wiz² je bil ljubljanski krojač in krčmar protestantske vere, ki je na Kranjsko najbrž prišel iz nemških dežel. Med ljubljanske meščane je bil sprejet leta 1570 (Fabjančič 2005: 143). Za meteorski ekonomski in posledično družbeni vzpon rodbine je poskrbel njegov najstarejši sin Marko, pisateljev ded, rojen okoli leta 1569. V mladosti se je deset let bojeval proti Turkom na Ogrskem, Hrvaškem in v Morski krajini (Preinfalk 2014: 185), najpozneje leta 1597 pa je prevzel očetovo krčmo v Križevniški ulici v Ljubljani (Fabjančič 2005: 144). Protestantski veri se je odrekel najpozneje med rekatolicizacijo konec leta 1600, sicer bi bil moral v izgnanstvo. Na začetku 17. stoletja je obogatel kot trgovec z vinom in najbrž žitom; njegove zveze so segale vsaj do Trsta in Benetk. Leta 1608 je kupil posest z mlinom na Glincah pri Ljubljani, kjer si je pozneje zgradil tudi dvorec, leta 1630 pa je pridobil novo hišo v Križevniški ulici (Valenčič 1986; Fabjančič 2005: 145–146). Tako je najbrž proslavil vrhunec

² Družinski priimek se v sodasnih dokumentih pojavlja tudi v oblikah Witz, Wüz in Wütz. V novejši zgodovinski literaturi se najpogosteje uporabljata obliki Wiz in Witz.

svojega življenja: povzdignjenje v plemiški stan leta 1630 (Preinfalk 2014: 185). V zadnjem življenjskem obdobju, v tridesetih in štiridesetih letih 17. stoletja, je zasedal najvišje položaje v ljubljanski mestni upravi: bil je notranji svetnik, blagajnik ter večkrat mestni sodnik in župan (Fabjančič 2005: 146, 150). Poleg poslovne je imel očitno tudi literarno žilico, saj je uvod v lastno oporoko zasnoval kot mrtvaški ples – katalog biblijskih osebnosti, ki jih je pokosila smrt. Umrl je leta 1654 (Preinfalk 2014: 185).

Njegov starejši sin in glavni dedič Karel, pisateljev oče, rojen na začetku 17. stoletja, je uspešno utrjeval položaj rodbine v družbi. Leta 1635 ga je cesar Ferdinand II. imenoval za višjega rudarskega sodnika na Kranjskem in Goriškem, leta 1646 pa ga je cesar Ferdinand III. počastil tako, da je vzel v zaščito njegovo hišo v Križevniški ulici, razširil njegovo rodbinsko ime Wiz s predikatom Wizenstein in izboljšal njegov grb (Golec 2013: 51–52; Preinfalk 2014: 186–187). Bogastvo, ki ga je podedoval od očeta in povečal z dotama svojih dveh žena, je vložil v zemljiško posest v Zasavju in na Dolenjskem, saj je kupil gospostvo in grad Lebek s trgom Vače in dvorcem Ponoviče ter več manjših dvorov, med drugim Hotič (Smole 1982: 702–703; Golec 2013: 52). Leta 1645 je postal član kranjskih deželnih stanov, leta 1667 pa ga je cesar Leopold I. povzdignil v barona. V prvem zakonu z Elizabeto pl. Posarelli so se mu rodili štiri otroci, najprej sinova Franc in Janez Krstnik (Preinfalk 2014: 186–187, 189), ki ju med kranjskimi pisci omenja Valvasor.

Franc Wützenstein³ se je rodil junija leta 1631 v Ljubljani, najbrž v dedovi hiši na Križevniški ulici, katere portal še danes krasi grb njegovega očeta iz leta 1658. Krstili so ga 17. junija kot Janeza Franca (Preinfalk 2014: 189).⁴ Ni znano, kje se je šolal, vendar lahko glede na družinsko bogastvo in ugled ter njegovo pozneje izpričano ljubezen do besedne umetnosti sklepamo, da je bil dobro izobražen. Njegov polbrat Janez Ferdinand, na primer, se je šolal na graški jezuitski gimnaziji (Golec 2013: 54). Franc je skupaj z bratom Janezom Krstnikom, ki se je rodil leta 1633 (Schiviz 1905: 3), šel po dedovih stopinjah in stopil v vojsko.⁵ Njun oče je prošnjo za baronstvo leta 1667 podkrepil z zaslugami obeh sinov, ki sta se za cesarja borila v Milanu in Španiji (Preinfalk 2014: 187). Poudaril je, da sta se že kot mladeniča udeležila »španske vojne«.⁶ Na podlagi teh in drugih podatkov iz dokumentacije v zvezi s pridobitvijo baronstva lahko sklepamo, da sta se Franc pri petindvajsetih in Janez Krstnik pri triindvajsetih letih priključila 4500 možem, ki jih je cesar

³ Njegovo polno ime, ki je bilo v sočasnih dokumentih od njegovega krsta do oporoke pogostejše, je bilo Janez Franc. Plemiški predikat njegove rodbine se v sočasnih dokumentih pojavlja tudi v oblikah Wizenstein in Witzenstein, ki sta v novejši zgodovinski literaturi pogostejši. Ker pa se je v svojih delih dosledno podpisoval kot Franc baron Wützenstein (»Frantz Freyherr von Wützenstein«), uporabljam zanj to ime.

⁴ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1626–1631, pag. 211.

⁵ Oče Karel je imel dva sinova z imenom Janez Krstnik, enega iz prvega zakona, rojenega 1633, in drugega iz drugega zakona, rojenega 1645 (Golec 2013: 53; Preinfalk 2014: 187). Janez Krstnik, ki se je kot častnik skupaj s Francem vojskoval v Španiji, podedoval za njim Lebek in pripravljaval posthumno izdajo dveh njegovih del, je bil gotovo njegov pravi brat, rojen leta 1633.

⁶ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakte von Wizenstein, Carl, 22. 7. 1667, fol. 4.

Ferdinand III. leta 1656 poslal v Milano, da bi to špansko vojvodino branili pred francosko vojsko (prim. Hanlon 2014: 203). Tedaj je namreč tudi v severni Italiji divjala francosko-španska vojna, v kateri je cesar pomagal svojemu habsburškemu sorodniku in svaku – španskemu kralju Filipu IV. Vsekakor sta brata Wützenstein pozneje z vojsko odšla v Španijo, kakor piše njun oče, morda v najbolj ogroženo deželo Katalonijo, kjer sta najbrž dočakala pirenejski mir leta 1659. Vsaj Janez Krstnik je očitno sodeloval še v vojni s Portugalsko, ki se je tedaj uspešno otresala španske nadoblasti. Padel je namreč v portugalsko ujetništvo in bil odpeljan v Lizbono. Leta 1667 si je družina še vedno prizadevala, da bi ga rešila z odkupnino, kar se je nazadnje zgodilo (Preinfalk 2014: 187). Brata sta bila sprva podčastnika, »zaradi hrabrega vedenja« v vojni pa sta bila povzdignjena v častnika: Franc je postal višji stražmojster oziroma major (*Obrist Wachtmeister*), Janez Krstnik pa stotnik.⁷ Za zasluge sta bila nagrajena tudi s članstvom v neki častniški družbi ali akademiji (*die streitende Gesellschaft*), najbrž iz Svetega rimskega cesarstva:⁸ Franc je dobil naziv Branilec – *der Wehrhaffe* (gl. npr. Wützenstein 1669).

Franc se je najbrž vrnil domov kmalu po pirenejskem miru leta 1659, saj mu je oče leta 1661 z zakupno pogodbo izročil gospostvo in grad Lebek (Smole 1982: 254; Golec 2013: 53). Tako mu je omogočil stalen vir dohodka in plemiškemu stanu primerno življenje. Francu bi kot prvorojencu lahko pripadla vloga glavnega očetovega naslednika in nadaljevalca rodu, vendar očitno ni imel velike želje niti po gospodarjenju niti po zakonu: novih posesti ni dedoval ali kupoval, priženil pa jih tudi ni, saj se ni nikoli poročil. Kaže, da se je po ustalitvi na Lebeku posvetil dejavnostim, ki jih je imel najraje, predvsem pisanju in – kakor kaže več znamenj v njegovih tekstih – potovanjem. Leta 1669 in 1671 je objavil svoji prvi deli, v naslednjih letih pa dokončal še rokopisa naslednjih dveh. Poleti 1677 je po daljši bolezni zaslutil bližnjo smrt, zato je 6. julija na Lebeku s težko roko sestavil in zapečatil oporoko. Umrl je 28. avgusta 1677 (tedaj so odprli oporoko) ali malo prej, star šestinštirideset let. Gotovo so ga pokopali v cerkvi sv. Andreja na Vačah, kar je bila njegova poslednja želja.⁹ Njegovi posvetni ostanki tako najbrž še vedno počivajo v grobnici Wizensteinov, skriti pod sedanjo cerkveno stavbo, ki je bila na novo postavljena leta 1844. Mogočni Lebek, pozidan že v 12. stoletju, so do začetka 19. stoletja povsem opustili, tako da se je od njega do danes ohranilo le nekaj zidov, poraslih z gozdom (Stopar 2000: 95).

Baronova oporoka razkriva še nekaj drugih potez njegove osebnosti in življenja. V njej ni nobenih sledov protestantske vere, kar bi bilo načelno mogoče zaradi družinske preteklosti. Franc Wützenstein je podobno kakor drugi umirajoči katoliški plemiči tistega časa večje vsote denarja namenil lokalni cerkvi, katere odvetnik

⁷ ÖStA, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakte von Wizenstein, Carl, 22. 7. 1667, fol. 4–5. Za oba čina gl. tudi naslovnice Wützensteinovih del, npr. Wützenstein 1669; Wützenstein 1687.

⁸ Pohlin je domneval, da je bila to neka kranjska vojaška družba (Pohlin 2003: 426, 579), Majda Oražem Stele in Jože Koruza pa sta jo imela za diskusijsko ali literarno družbo (Oražem Stele 1990: 250; Koruza 1991: 196).

⁹ ARS, AS 308, serija II, W-14.

oziroma pokrovitelj je bil, to je cerkvi na Vačah, in frančiškonom za opravljanje maš zadušnic, in sicer njihovemu samostanu v Kamniku. Kaže, da je bil prijazen ali v najslabšem primeru znosen gospodar, saj je dal revežem razdeliti dvesto goldinarjev, upravitelju, služabnikom in hlapcem je daroval po deset goldinarjev, podložnikom pa je odpustil, kar so mu bili dolžni po urbarju. Vse do konca je ostal tesno povezan z bratom Janezom Krstnikom: zapustil mu je glavnino premoženja in ga imenoval za izvršitelja oporoke. O velikem prijateljstvu med njima priča tudi skrb, ki jo je Janez Krstnik pokazal za bratovo literarno zapuščino. Nekaj je gotovo: Franc Wützenstein je imel rad življenje in se je težko poslovil od njega. Med zadnjo boleznijo je namreč iskal pomoč pri raznih zdravnikih in lekarnarjih na Kranjskem, ki jih je moral po njegovi smrti izplačati brat. Ena pomembnih stvari, ki so barona priklepale na življenje, je bila gotovo naklonjenost ženskam. Če izvzamemo volilo Janeza Krstniku, je najbolj osebno volilo v svoji oporoki namenil ženski, ki ni bila njegova sorodnica, pa tudi ne morda samo služabnica ali podložnica. Marinka Zajc, po vsej verjetnosti priležnica, je tako dobila sto petdeset goldinarjev, tri krave in več njegovih osebnih predmetov, med njimi belo posteljino in zeleno skrinjo.¹⁰

S pomočjo dosedanjih ugotovitev v literaturi od Valvasorja naprej, arhivskih virov, kakor je omenjena oporoka, in Wützensteinovih tiskov lahko zdaj natančneje označimo tudi literarno zapuščino tega kranjskega plemiča. Baron od starega očeta očitno ni podedoval le smisla za vojskovanje, temveč tudi za pisanje. Njegovo prvo delo z naslovom *Vulcani Liebes-Garn* (Vulkanova ljubezenska nit ali Vulkanova ljubezenska spletko) je izšlo leta 1669, najbrž res v Nürnbergu, kakor poroča Valvasor. Naslovnica ne navaja niti kraja izida, niti založnika, niti tiskarja, prav tako ne, da gre za prevod italijanskega romana *La rete di Vulcano* (Vulkanova mreža) Ferranteja Pallavicina, kakor pokaže primerjava med obema tekstoma in kakor je pravilno zapisal Valvasor. Izpust tovrstnih podatkov je bil ustaljen maneuver, s katerim so se založniki, tiskarji in avtorji v zgodnjem novem veku izogibali težavam zaradi objavljajanja spornih tekstov. Omenjeno Pallavicinovo delo je bilo namreč leta 1642 z dekretom inkvizicije uvrščeno na rimski seznam prepovedanih knjig (*Index librorum prohibitorum* 1664: 54) in zato v katoliški Evropi, seveda tudi v habsburški monarhiji in na Kranjskem, prepovedano. Z navedbo vseh podatkov na naslovnici bi založnik zmanjšal možnost prodaje knjige na katoliškem trgu, prevajalec pa povečal možnost nenaklonjenega odziva domačih cerkvenih in posvetnih oblasti.

Pallavicino je bil razvpit libertinec ter eden najbolj vplivnih in prodajanih evropskih pisateljev 17. stoletja. Rodil se je leta 1644 v pomembni plemiški družini v Piacenzi. S sedemnajstimi leti je stopil med regularne kanonike v Milanu, vendar je že po nekaj letih opustil samostansko življenje in študij. Nato je večinoma živel in ustvarjal v Beneški republiki, ki ga je ščitila pred jezo papeškega Rima. Pisal je namreč erotične romane, politične satire in sramotilne spise, ki so pogosto napadali papeža Urbana VIII., papeževo družino Barberini, kurijo, jezuite in španskega kralja. Leta 1644 so ga oblasti papeške države zvalile v Francijo, prijele pri Avignonu in obsodile na smrt z obglavljenjem (Mancini 1981: 11, 41–45, 142; Capucci 1978: 203–205; Barbierato

¹⁰ ARS, AS 308, serija II, W-14.

2012: XXX, 168, 293–295). Erotični, mitološki in satirični roman *La rete di Vulcano* je prvič izšel leta 1640 v Benetkah, nato pa samo v naslednjih sedmih letih še v štirih novih izdajah (Mancini 1971: 465). Pallavicino je v njem obdelal znamenit antični mit o Hefajstu oziroma Vulkanu, ki je bil zelo priljubljen med njegovimi sodobniki – baročnimi pesniki, slikarji ter njihovimi naročniki in pokrovitelji. Grdi in šepavi bog Vulkan, sicer neprekosljiv kovač in zlatar, je svojega očeta Jupitra z zvijačo prisilil, da mu je dal za ženo Venero. Toda lepota ga ni marala in ga je začela kmalu varati z njegovim bratom Marsom. Vulkan je spletel nevidno zlato mrežo, vanjo ujel ljubimca med ljubljajem in nato poklical k predstavi ostale bogove. Ti pa ga niso podprli v njegovi sramotitvi soproge, ampak so se mu posmehovali kot rogonoscu. Roman sicer ni imel namena le zabavati bralca z opisi čutnih scen, temveč tudi kritizirati sodobno družbo. Pallavicinov končni sklep je moralističen: Venerina nezvestoba je posledica njene nečiste duše, ne grdega soproga. Vse to je v precejšnji zvestobi izvirniku dobro izrazil tudi Wützenstein v nemškem jeziku.

Drugo Wützensteinovo delo z naslovom *Schicksel der lieben Bellimire und Corilanders* (Usoda ljube Belimire in Korilandra) je izšlo leta 1671. Gre za skoraj petsto strani dolg galantni roman (Oražem Stele 1990: 250), kakršne so tedaj radi pisali, prirejali, prevajali, objavljali in brali v nemških deželah (prim. Seelbach 1998: 524). Kakor sporoča naslovnica, ga je v Nürnbergu založil Johann Hoffmann, natisnil pa Christoph Gerhard. Valvasorjeva navedba, da gre za prevod Pallavicina, ne drži, saj Pallavicino ni napisal takšnega dela. *Schicksel der lieben Bellimire und Corilanders* je bodisi izvirno delo (Oražem Stele 1990: 250) bodisi predelava ali prevod nekega italijanskega romana, ki ga za zdaj še ne poznamo. Prevod bi lahko nakazoval izraz »Teutsch beschrieben«, ki se pojavi tako na naslovnici dela *Vulcani Liebes-Garn* kakor na naslovnici romana o Belimiri in Korilandru.

Franc Wützenstein izida svoje tretje in četrte knjige ni dočakal. Julija 1677 je v oporoki naročil: »Moji dve dokončani knjigi naj gospod brat Janez Krstnik pošlje v Nürnberg knjigarnarju Johannu Hoffmannu.«¹¹ To pomeni, da je bil s Hoffmannom, ki je bil založil vsaj roman o Belimiri in Korilandru, če ne tudi romana *Vulcani Liebes-Garn*, že dogovorjen za naslednji dve knjigi. Janez Krstnik je naročilo delno ali v celoti izpolnil, vendar šele deset let pozneje. Leta 1687 je tako izšla *La perfetta maritata oder die vollkommene Vermählte* (Popolna soproga). Naslovnica sicer ne omenja kraja izdaje, založnika, tiskarja in avtorja izvirnika, zato pa natančno navaja, da gre za prevod iz zapuščine Franca Wützensteina, ki ga je dal objaviti njegov brat Janez Krstnik Wützenstein. Hoffmann se je za črtanje omenjenih podatkov očitno odločil iz pragmatičnih ali komercialnih razlogov, ki pa so bili nekoliko drugačni kakor pri romanu o Vulkanu. Delo ni bilo na rimskem indeksu in zato v katoliški Evropi ni bilo prepovedano, morda pa ga je bilo v protestantskih deželah cesarstva lažje prodajati brez omembe avtorja. To je bil namreč španski avguštinec Luis de León, ki se je rodil v Belmontu v Kastilji, najbrž leta 1527. Leta 1561 je prišel kot profesor na slovito univerzo v Salamanki, kjer je predaval teologijo, pozneje

¹¹ »Meine Zwey Componierte Bücher soll der H. Brüder Johann Baptista auf Nürnberg zu den Hanes Hoffman Buchhandler befürdern.« ARS, AS 308, serija II, W-14.

moralno filozofijo in biblicistiko, ob tem pa prevajal klasične in biblijske tekste ter pisal verske knjige in poezijo. Leta 1571 sta ga dominikanska profesorja prijavila španski inkviziciji zaradi suma krivoverstva v španskem prevodu in komentarju *Visoke pesmi*. Za več let so ga zaprli, nato pa konec leta 1576 oprostili, izpustili in rehabilitirali. Umrli je leta 1591 (Thompson 1988: 4–7).

Leta 1583 je León v Salamanki objavil svoje najbolj priljubljeno in brano prozno delo – *La perfecta casada*, ki ga je napisal kot poročno darilo za svojo nečakinjo Mario Varelo Osorio. Ne gre za roman, kakor so domnevali Valvasor in vsi za njim, temveč za razpravo oziroma priročnik, ki svetuje, kako naj se obnaša zakonska žena, kako naj opravlja svoje dolžnosti v hiši ter kako naj ravna s svojim možem, otroki in podrejenimi. Delo je ostalo v Španiji referenčno do konca zgodnjega novega veka, tako da je samo do začetka 17. stoletja izšlo v več izdajah: podarjali so ga mladim nevestam in uporabljali pri vzgoji deklet iz višjih družbenih slojev (Smith 2006: 23–25). Naslovi posameznih poglavij knjige so citati iz *Siraha* in *Pregovorov*, na primer: »Blagor možu, ki ima dobro ženo. Število njegovih dni se bo podvojilo.« Luis de León nato te svetopisemske citate interpretira, prenese v sodobnost in vključi v praktične nasvete. Wützenstein se je nad razpravo morda navdušil v Španiji, toda dvojezični naslov njegove izdaje kaže, da ni prevajal iz španščine, temveč iz italijanščine. Ta jezik je najbrž obvladal bolje, saj se je z njim gotovo srečal še pred odhodom v Milano: v Ljubljani so plemiči in trgovci kakor njegov stari oče govorili tudi ta jezik (prim. Valvasor 1689, XI: 708). *La perfecta casada* je v italijanščini prvič izšla leta 1595 v Benetkah (Lione 1595), drugič pa leta 1608 v Bresciji – eno teh izdaj je najbrž uporabil Wützenstein. Besedila ni le prevedel v nemščino, ampak ga je na več mestih dopolnil z lastnimi mislimi (Wützenstein 1687: 88–89).

Četrto Wützensteinovo delo naj bi po Valvasorju imelo naslov »La muta loquace, das ist: die Stumm-Redende« (Klepetava mutavka) in naj bi kakor prevod razprave o popolni soprogi izšlo leta 1687 v Nürnbergu, vendar za zdaj ne vemo za noben njegov izvod (Oražem Stele 1990: 250). Valvasor med pisanjem gesla, torej med letoma 1687 in 1689, očitno ni imel pred seboj knjige, temveč samo zagotovilo Janeza Krstnika Wützensteina, da je prav tedaj poskrbel za natis obeh bratovih del v Nürnbergu. Morda zadnje delo Franca Wützensteina iz danes neznanega vzroka sploh ni bilo natisnjeno. Glede na naslov pa je najbrž šlo za prevod romana *La muta loquace*, ki je izšel leta 1657 v Benetkah. Njegov avtor Giovanni Antichio, ki je morda uporabljal psevdonim, ga je posvetil beneškemu senatorju in literatu Giovanu Francescu Loredanu (Antichio 1657). Vse to pomeni, da je ta beneški roman nastal v istem okolju kakor Pallavicinova *La rete di Vulcano* – v bližini liberalne beneške *Accademie degli Incogniti*.

Franc Wützenstein se torej kljub neznatni pozornosti, ki mu jo je do zdaj namenjala literarna zgodovina, kaže kot nadvse pomemben kranjski in nemški avtor 17. stoletja in celotnega zgodnjega novega veka. Na območju Kranjske je bil prvi romanopisec, saj italijanskih izvirnikov ni le prevajal, temveč jih je tudi dopolnjeval z lastnimi

vstavki in morda – kar bo treba še raziskati v primeru romana o Belimiri in Korilandru – celo posnemal. V kontekstu kranjske baročne književnosti in kulture (tako slovenske kakor nemške in latinske) je izjemno njegovo fokusiranje na visoko literaturo (v italijanščini), posvetne žanre in ljubezensko, celo erotično tematiko. Na območju celotnega Svetega rimskega cesarstva pa je bil eden najzgodnejših in najzanimivejših posrednikov med italijansko in nemško literaturo v prvih desetletjih po tridesetletni vojni. Ugotovitve, predstavljene v tem članku, bodo izhodišče za nadaljnje raziskave, predvsem za podrobnejšo žanrsko in vsebinsko analizo Wützensteinovih del, za natančnejšo opredelitev njihovega odnosa do izvirnikov, za opis avtorjevega prilagajanja razmeram na tedanjem knjižnem trgu, posebej cenzuri v habsburški monarhiji, ter končno za rekonstrukcijo ciljnih bralcev in recepcije omenjenih knjig na Kranjskem in drugje v Evropi.

Primarni viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije, AS 308, serija II, W-14

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1626–1631

ÖstA – Österreichisches Staatsarchiv, AVAFHKA, Adelsakte, Hofadelsakte von Wizenstein, Carl, 22. 7. 1667

Sekundarni viri

Antichio, Giovanni, 1657: *La muta loquace*. Venetia: Valvasense.

Lione, Luigi di, 1595: *Trattato della perfetta maritata*. Venetia: Ciotti.

Pallavicino, Ferrante, 1660: *La rete di Vulcano*. Villafranca.

Wützenstein, Frantz, 1669: *Vulcani Liebes-Garn*. [Nürnberg].¹²

Wützenstein, Frantz, 1671: *Schicksel der lieben Bellimire und Corilanders*. Nürnberg: Hoffmann.

Wützenstein, Frantz, 1687: *La perfetta maritata oder die vollkommene Vermählte*. [Nürnberg]: [Hoffmann].

Literatura

Barbierato, Federico, 2012: *The Inquisitor in the Hat Shop: Inquisition, Forbidden Books and Unbelief in Early Modern Venice*. Burlington: Ashgate.

Capucci, Martino (ur.), 1978: *Romanzieri del Seicento*. Torino: UTET (Classici italiani).

Fabjančič, Vladislav, 2005: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820: 3. zvezek: Župani in sodniki 1605–1650*. Žabota, Barbara, in Hančič, Damjan (ur.). Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana (Gradivo in razprave 28).

¹² Za nahajališča tiskov Wützensteinovih del v evropskih knjižnicah gl. Oražem Stele 1990.

- Golec, Boris, 2013: Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (1. del). *Kronika* 61/1. 5–66.
- Golec, Boris, 2015: *Valvasorji: med vzponom, Slavo in zatonom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Thesaurus memoriae, Dissertationes 11).
- Hanlon, Gregory, 2014: *The Twilight of a Military Tradition: Italian Aristocrats and European Conflicts, 1560–1800*. New York: Routledge.
- Hoff, Heinrich Georg, 1808: *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain, und demselben einverleibten Istrien: Ein Beytrag zur Völker- und Länderkunde I–III*. Laibach: Korn.
- Index librorum prohibitorum*, 1664: *Index librorum prohibitorum Alexandri VII. Pontificis Maximi iussu editus*. Roma: Typographia Camerae Apostolicae.
- Janko, Anton, 1989: Nemško slovstvo na Slovenskem v obdobju baroka. Skaza, Aleksander, in Vidovič Muha, Ada (ur.): *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja 9). 209–218.
- Janko, Anton, 1995: Nemška literarna ustvarjalnost na Slovenskem: zgodovinski oris. Orožen, Martina (ur.): *Informativni kulturološki zbornik*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 319–333.
- Jöcher, Christian Gottlieb, 1733: *Compendiöses Gelehrten-Lexicon I–II*. Leipzig: Gleditsch.
- Koruzza, Jože, 1991: *Slovstvene študije*. Ur. Jože Pogačnik. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Ludovici, Carl Günther (ur.), 1749: *Grosses vollständiges Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste* 59. Leipzig, Halle: Zedler.
- Mancini, Albert N., 1971: Il romanzo nel Seicento: saggio di bibliografia: parte II. *Studi secenteschi* 12. 443–489.
- Mancini, Albert N., 1981: *Romanzi e romanzieri del Seicento*. Napoli: Società Editrice Napoletana.
- Oražem Stele, Majda, 1990: Dela Valvasorja leta 1989 v srednjeevropskih knjižnicah in njegov sodobnik pisatelj Franz von Wützenstein. Vovko, Andrej (ur.): *Valvasorjev zbornik: ob tristoletnici izida Slave vojvodine Kranjske*. Ljubljana: SAZU. 247–257.
- Pohlin, Marko, 2003: *Kraynska grammatika. Bibliotheca Carnioliae*. Ur. Jože Faganel. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Preinfalk, Miha, 2014: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 17. stoletje I: od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik (Blagoslovljeni in prekleti 4).
- Schiviz, Ludwig, 1905: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Goriška tiskarna.
- Seelbach, Ulrich, 1998: Oper und Roman in Ansbach: zur Literatur einer fränkischen Residenzstadt gegen Ende des 17. Jahrhunderts. Garber, Klaus (ur.): *Stadt und Literatur im deutschen Sprachraum der Frühen Neuzeit* 1. 509–537.
- Smith, Theresa Anna, 2008. *The Emerging Female Citizen: Gender and Enlightenment in Spain*. Berkeley: University of California Press.
- Smole, Majda, 1982: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS.
- Stopar, Ivan, 2000: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji I: Gorenjska 5: med Goričanami in Gamberkom*. Ljubljana: Viharnik.

Thompson, Colin P., 1988: *The Strife of Tongues: Fra Luis de León and the Golden Age of Spain*. Cambridge: Cambridge University Press.

Uršič, Milena, 1975: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana: SAZU.

Valenčič, Vlado, 1986: Wiz (Witz, Wüz, Wütz) Marko. Munda, Jože (ur.): *Slovenski biografski leksikon* 14. Ljubljana: SAZU. 711.

Valvasor, Johann Weichard, 1689: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain* I–IV. Laybach, Nürnberg: Endter.

Vidmar, Luka, 2006: Podoba protestantske književnosti v starejših pregledih slovstva na Slovenskem: od Trubarjevega Registra slovenskih knjig do Čopove Literature Slovencev. *Slavistična revija* 54/1. 11–32.

Vidmar, Luka (ur.), 2013: *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar: O slovstvu na Kranjskem: elektronska znanstvenokritična izdaja*: <<http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:osnk/VIEW/>>. (Dostop 10. 4. 2016.)